

Al, saña, Arakan!

Category: Goşgular, Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Al, saña, Arakan! AL, SAÑA, ARAKAN!

«Coca Cola» kompaniýasynyň başlygy Muhtar Kentiň kakasy Nejdet Kent ikinji jahan urşy ýyllarynda Marselde konsul bolup işläp ýörkä, ýüzlerçe jöhüde türk pasportynyň berilmegini üpjün edip, olary genosidden aman sypdyrypdyr, onuň bu nusgalyk adamkärçilikli hereketi bilen dünýä taryhyna adyny ýazdyrды, türk diplomatiýasynyň mertebesini beýgeltdi. Uruşdan soň Nýu-Ýorkda baş konsul, Bangkok, Täze Deli, Tähran, Stokgolm we Warşawa ýaly şäherlerde ilçä bolup işledi. Türkiýe respublikasynyň «Ýokary hyzmatlary üçin» medalyna mynasyp boldy.

Ine, şu hormatly diplomatymyz Nejdet Kent 1958-1960-njy ýyllarda Bagkokda ilçä bolup işleýärdi. Mýanmaryň şol wagtky ady Birmady. Birmada ýörite açylan ilçihanamyz ýokdy, Bangkokdaky ilçimiz ol ýere-de jogap berýärdi.

Ilkinji gezek şonda bilip galdy... Türkiýeden baryp 10 müň km uzaklykda bolan, Türkiýä hiç hili ýakynlygy ýok, diplomatik gatnaşygy-da bolmadyk Birmada osmanly mazar daşlary bardy!

1960-njy ýylda Taýlandiýadan Hindistana geçirildi, Delide adatdan daşary we doly ygtyýarly ilçimiz bolup işledi, başlan işini ýarpy goýmady, Birma resmi hat bilen ýüz tutdy, zyýarat üçin rugsat sorady, Taýemo şäherine gitdi, hapa-haşal ot basyp ýatan ekin meýdanyndan weýran bolup giden guburlary tapdy, mazar daşlary kül-uşak bolup ýatyrды, olary birikdirip-bejerip, ýekän-ýekän öwrendi, 173 türküň şahsyýetini anyklady, olaryň aradan çykan wagtlary 1915-nji ýyl bilen 1920-nji ýyl aralykdady, giňişleýin maglumatnama taýýarlap, Ankara ýollady. Şoňa çenli Türkiýede hiç kimiň habarynyň ýok gynançly hakykaty şol taryhy gün orta çykды...

Birinji jahan urşunda Sinaý-Palestina frontunda iňlislere ýesir düşen esgerlerimiz iňlis koloniýasy bolan Hindistana we Birma ugradylypdyr, olar demir ýol we gara ýollaryň

gurluşygynda gul deregne işledilipdir. Neresse esgerlerimiziň barsy agyr zähmet şertlerinde, öwrenşilmedik tropiki howa şertlerinde we bendihanalardaky epidemiki keseller zerarly aradan çykdylar.

Arap çölleriňe ýollanan nowjuwan oğlanlarymyz karta seredende nirededigi bilinmeýän Aziýanyň çet künçlerinde asmanyň ýyldyzlary deý ýeke-ýeke söňüp gitdiler.

(Jemi näçedigi häzirem belli däl welin, ýöne, gynansak-da, diňe Mýanmaryň özünde baş müňe golaý şehit mazarlarymyzyň bardygyny anyk bilýäris.)

Basradaky konslagerlerden gämilere mündürilip, Hindistana getirilipdir, Kalkutta bekedindäki bendihanada saklanypdyr, Irawwadi derýasyndan gatnaýan baržalarda Birma getirilipdir. Dört ýüz adamlyk çalamydar gurlan baraklarda ýatyp-turupdyrlar. Her ýesire hepdede kyrk sany çilim, aýda bir sabyn berlipdir. Ýşyklandyrmada gaz çyrasyny ulanypdyrlar. Egin-eşikleri we paşmaklary ýylda bir gezek lageriň adminstrasiýasy tarapyndan çalşylypdyr. Ýesirler tagtadan edilen kiçijik baragy metjit etdiler we aralaryndan birini ymam saýladylar. Hatda **“İrravadi”** we **“Ne Münasebet”** ady bilen gazet hem çykardylar, gazetini elýazma usulda köpeldýärdiler, henekli makalalary, goşgular ýazýardylar, başlaryny dik, ruhlaryny belent tutmaga çalyşýardylar. Gök önümleri ekip yetiştirdiler, towuk sakladylar, hatda iňlislere ýumurtga satdylar. Lagerde palatka hassahana bardy, ýesirlerden ýedi türk lukmany bardy, şol ýaramaz şertlerde-de näsagy operasiýa edýärdiler. Psihologiki ýagdaýlary berbat ýagdaýdady, ýygýygýdan öz janyna kast etmeler bolup geçýärdi.

Nejdet Kentiň daşary işler ministrligine ýollan maglumatnamasy Goranmak ministrliginiň arhiwleri bilen deňeşdirilip görüldi, Birmadan gelen sanawdaky 173 adamyň kimdigi anyklandy. Nejdet Kentden soň **Täze Delide** ilçimiz bolup işläň Seýfullah Esin şehitlerimiziň yzyny çalmak maksady bilen 1964-nji ýylda Birma gitdi. Bu gezek Mekthla şäherinde 760 guburyň ýeri anyklandy. Birma döwleti bilen geçirilen ikitaraply işler netijesinde Şewoba, Aungban, Çžauhsi şäherlerinde-de türk gonamçylyklarynyň bardygynyň ýüze çykdy. Iňlisler niredede

bendihana guran bolsalar, şol ýerde-de şehitlerimiziň guburlary bardy. Görnüşinden, aradan çykan bendeleri lageriň çetiräğine bir ýere gömýärdiler. Garamañlaý esgerlerimiz birujundan aradan çykýardy, ölüm nobatyna garaşýan ýoldaşlary-da olaryň başyna mazar daşy dikýärdi.

Ilçimiz Seýfullah Esiniň geçiren barlaglary netijesinde başga bir gynançly fakt ýüze çykdy. Ýesirhanalardaky esgerlerimiziň hossarlaryna ýazan hatlary «Gyzyl ýarymaý» jemgyýetine bermek üçin «Gyzyl haç» jemgyýetine berlipdir, ýöne Angliýa giden hatlaryň köpüsi «Gyzyl haça» berilmändir, olaryň salgysyna gowşurylmandyr. Şehitlerimiziň köpüsi dünýäniň aňrujynda maşgalalary tarapyndan nirededigi bilinmän ýitip-ýok bolup? näbelli ýagdaýda bir gysym topraga öwrülip gidipdirler.

Şehitlerimiziň ýagty ýadygärliğini ebedilik dikeltmek üçin asylly işler dowam etdi...

Taýemo şäherindäki uburlar simwoliki manyda dikeldildi, 1996-njy ýylda **«Taýemo türk gonamçylygy»** açyldy. Dabaraly harby çäre gurnaldy, Türkiýeden Bangladeş-Dakkadaky adatdan daşary we doly ygtyýarly ilçimiz Kemal Özjan Dawaz wekilçilik etdi.

Gonamçylygyň girelgesinde **«Birinji jahan urşunda Yrak, Palestina, Siriýa, Arabystan frontlarynda Osmanly döwletiniň iňlis basybalyjylaryna garşy çaknyşyklarynda duşmana ýesir düşüp Birma getirilen we bu ýerde wepat bolan türk esgerlerimiziň ýagty ýadygärligine»** diýen mermer ýazgy goýuldy.

Emma... Mýanmarda türk ilçihanasy bolmandygy üçin alysdan akreditasiýa arkaly ýeterlik eýe çykylmady, gonamçylyga yzygiderli idi-yssywat edilmedi.

2002-nji ýylda... Türkiýäniň tanymal jahankeşdelerinden biri, syýahatçylyk boýunja jogapkär ýolbaşçy, industriýanyň ezber inženeri, otstawkadaky polkownik Faruk Budak Mýanmara gitdi, türk gonamçylygyny surata düşürdi. Gynansak-da, gonamçylygyň ýagdaýy gözgynydy, guburyň daşyna germelen gorag haýatlary ýykan-ýumrandy, hapa-haşal ot büräp ýatyrdy, mazar daşlary döwük-ýenjik bolup ýerde pytrap ýatyrdy, mermeriň yüzüne ýazylan ýazgylar öçürilipdi. Ol bu fotosuratlary internetde goýdy. Daşary işler ministrligine, Baş goranyş müdirligine,

Goranmak ministrligine çagyrys etdi, gonamçylygyň abatlanmagy üçin kampaniýanyň başyny başlady.

2004-nji ýylda Baş goranyş müdirliginiň gaznasyndan gerekli çykdaýylaryň edilendigi, goýberilen pullaryň gyssagly Bangkokdaky ilçihanamyza iberilendigi mälim edildi.

2005-nji ýylda Faruk Budak ikilenç Mýanmara gitdi. Gonamçylygyň bolşy öňküsindenem beter gözgynydy. Ýeri ekin meýdanyna öwrüpdiler, ýerli halk gonamçylygymyzyň üstünde, şehit guburlarynyň arasynda nohut-noýba ýetişdiripdi. Gaýtadan fotosuratlara alnyp, internetde ýaýradylady. Emma, barsy bihuda... **«hormatlanýan dindar hökümetimiz»** gabagynam galdyrmady.

2007-nji ýylda... Mýanmaryň Daşary işler ministrligi biziň daşary işler ministrligimize resmi hat bilen çykdy, türk gonamçylygynyň restawrasiýasy we abatlaýyş işleri üçin 100 müň dollar geçirmekligi sorady!

Biziň daşary işler ministrligimiz näme jogap berendir öýdýärsiňiz... «Soraýan puluňyzyň mukdary aşa köp» diýip jogap berdi!

450 müň dollarlyk goşar sagadyny dakýan **«hormatly dindar hökümetimiz»** türk gonamçylygyna 100 müň dollar çykarasy gelmedi, ýeke köpük bermedi.

RHP-niň deputatlary bir gezek däl, iki gezek sowalnama bilen ýüzlendi, 2009-njy we 2011-nji ýyllardaky sowalnamalarda «Mýanmardaky türk gonamçylygyna näme üçin eýe çykaňzok?» diýen sorag bardy.

Hatda RHP-niň Stambul şäheri boýunça halk deputaty Ahmet Tan öz sowalnamasynda «türk gonamçylygy idi-yssywatsyz we hossarsyzlyk zerarly ýitip-ýok bolup gitmegiň öňüsyndasynda dur, bu boýunça iş geçirmek üçin nämä garaşýarsyňyz?» diýip sorýardy. AKP-den ses-seda çykanokdy.

Özlerini **«täze osmanly»** saýyp, döşüne kakýan «hormatly dindar hökümetimiz» osmanly-türk gonamçylygyna tüýünem gymyldatmady.

Bir tarapdan-a mitinglerde, köpçülikleýin medeni çärelerde **«mehter marşyny»** ýaňlandyrýarlar, ýene bir tarapda osmanly-türk gonamçylygynyň ýitip-ýok bolup gitmegine göz ýumýardylar. Wagt diýeniň suw ýaly akýar, 2012-nji ýyla gelenimizde...

Sebitdäki syýasy ýagdaý düýpgöter üýtgedi, Hytaý bilen «**çopan göreşine**» giren amerikan hökümeti Mýnmara penjesini uzatdy.

Energetika liniýalaryny gözegçilik astynda saklamak we Hytaýa geosyýasy päsgelçilik döretmek üçin Arakany gaşady, arakanly musulmanlary Mýanmar hökümetine garşy ulanmaga başlady.

Puly Saud Arabystanyň patyşasy berýän bolsa, harby tälimi MRU (CIA) berýärfi.

Netijede Mýanmar hökümeti döwlete ýarag çeken arakanly musulmanlara ýowuz darady.

«Häh» diýen ýaly birden biziň badamjanlaram Mýanmary «açdy» duruberdi!

«Amerikanlaryň bähbitlerine hyzmat etmek üçin Mýanmara gidýäris» diýip bilmejekdikleri üçin «Arakandaky musulman doganlarymyza arka durýarys» diýen boldular, strateg Ahmet Kizirogly uçaryň biline münüp Mýanmara gitdi. Mýanmar saparyny hormatly halaýygymyza ýakymly görkezmek üçinem Mýanmara inip-inmäňkä türk gonamçylygyna giden boldy, dogry dälmi?!

Şol wagta çenli görmezlige salýardylar, amerikan bähbitleri ara düşýärem welin, birdenkä gözleri «çakgyň çüýi ýaly» görmäge başlady.

Ahmet Kizirogly Mýanmara gidende ýanyna tarapgöý metbugat işgärlerinem äkidipdi, şehitlerimiziň guburlarynyň başynda dogra okap surata düşdüler, «gynançly ýüz» keşbine girip, oýun oýnadylar. Gonamçylygyň dessine abatlanjakdygy, ilkinji görkezmäniň şu boljakdygy aýdyldy, o taýdan bir ymam-müjewür tapdylar, «türk gonamçylygynyň müjewüri» diýdiler, Ahmet Kizirogly bu ymama türk baýdagyny we «Gurhany» sowgat etdi, täsirli pursatlar bolup geçdi we ş.m. ...

Amerikan bähbitleri ara düşýänçä Türkiýäniň Mýanmara kellesini agyrdasy gelenokdy, aýdýan-a, iň bärkisi ilçihanamyz ýokdy. Bangkokdaky ilçimiz şol bir wagtyň özünde Mýanmara-da jogapkärdi. Amerikanlaryň bähbidi ara düşdi welin, gürp-tarp... 2012-nji ýylda Mýanmarda ilçihanamyzy hem açdyk.

Diplomatik gatnaşyklar ikitaraplaýyn bolýar, sen bir ýerde ilçihana açdyňmy, şol ýerem sende ilçuhana açmaly... Ýöne bu beýle bolmady. Biziň ol ýere näme sebäpli haýdan-haý ilçihana açandygymyza gaty gowy düşüňän Mýanmar döwleti Türkiýede

ilçihana açmady, «Kairdäki ilçihanamyz size-de ýetişer» diýip oňdular!

2015-nji ýylda biziň «badamlarymyzyň» ynsaby oýandy, Taýemodaky türk gonamçylygyny az-owlak restawrasiýa etdiler, mazar daşlaryny reňkletdiler. Dostana gatnaşyklarda görülsin diýen ýaly daşky sudurda düzediş-abatlaýyş işleri geçirildi. Ýeri, Mekthla, Şewoba, Aungban, Çžauhsi şäherlerinde ýatan şehit guburlarymyz üçin nämeler edildi? Hiç zat... Hiç zat edilmedi. Hemmesi ýok bolup gitdi. Üstesine-de... häli-häzirem Mýanmarda jemi näçe şehit ildeşimiz ýatyr, olar kim we ady näme, nireli... bularyň hiçisi barada bilýän zadymyz ýok.

Şindi bilip durun, şu ýazgyny gaýgy-gama batyp okanlaryň togsan dokuz göterimi «bu zatlardan näme üçin biziň habarymyz yokka?» diýip, ünjä giderler.

Menem hut şoň üçin ýazýan-da, şulary... Alys ýurtlarda gara ýeri ýassanyp ýatan münlerçe näbelli ildeşinden habary yok millet ýat illeriň arakanlylaryna näme üçin aglaýar, byradar?

Ýylmaz ÖZDIL.

«SÖZCÜ» gazetini, 12.09.2017 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Publisistika